

Persze az is lehet, hogy valójában régi fölismerések, meggyőződések újrafölbukknásával és újrafogalmazásával van dolgunk. Akkor viszont miért ez a titkolózás? Szerintünk a följegyzések idején született művek nem igazolják Z. Szalai Sándornak azt a föltevését, hogy ezek a „műhelytöprengések” új írói módszer kimunkálásának bizonyítékai, s hogy ez látszik is például a *Szunyoghy miatyánkja* című regényen stb. A *Szunyoghy miatyánkja*, vagy az *Ida regénye* nem jelzi az állítólag már készülődő megújulást. Érdekes lélekrajzi és szerkesztési kísérletek, de korántsem újak; halványak, erőtlenek, sőt — a titkosnapló írójának mániákus körbenjárásával összehangzón — akartak, mesterkélték.

Végül is — ismételjük — a följegyzések megfejtése és közzététele Gárdonyi alkotói személyiségének megítélésében nagyon fontos támpont, különösen az 1910—1922 közé eső pályaszakasz vonatkozásában. (*Szépirodalmi*, 1974.)

NACSÁDY JÓZSEF

Szlovákiai magyar irodalomtudomány: eredmények és föladatak

(Universitas Comeniana. Philologica. Zborník Filozofickej Fakulty. Ročník XXV.
Popély Gyula: A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság.)

Hogy mérleget készítsen valaki egy nemzetiség irodalomkutatói törekvéseiről, teljesítményéről, ahhoz mindenekelőtt az ítéletalkotás kritériumait kell tisztáznia. Olyan elméleti kérdésekre kellene ismernie a választ, melyekben a magyar nyelvű tudományosság jószerével a problémafölvetés szintjén sem jutott túl. Ez a kérdés-kör: az irodalom nemzetiségi jellegével összefüggő problémák halmaza, az nevezetesen, hogy mit tekintünk nemzetiségi irodalomnak, hogy milyen (irodalmi és irodalmon kívüli) föltételek megvalósulása esetén jön létre ez a sajátos alakulat, hogy milyen viszonyban van a nemzetiségi irodalom a vele azonos nyelvű, illetőleg a más nyelvű nemzeti irodalmakkal. Publicisztikai viták, deklaratív kijelentések, irodalmon kívüli forrásokból táplálkozó elfogultságok gyakran nem a tudományos igényű vizsgálat útját egyengették, javukra kell írni mégis a problémák tudatosításában játszott szerepüket. Elengedhetetlenül szükséges azonban a továbblépés, a nemzetiségi irodalom sajátosságainak föltárása.

Kritikánkban a közelmúltban megjelent két kötet (a pozsonyi egyetem Bölcsészettudományi Karán működő Magyar Tanszék jubileumi ülészakának anyaga — Pozsony, 1974; Popély Gyula tanulmánya — Pozsony, 1973) alapján foglaljuk össze észrevételeinket a szlovákiai magyar irodalomtudomány újabb fejlődéséről. A bevezetőben jelzett problémák az értékelés nehézségére utalnak, az elvi alapok hiányára. Félreértéseket eredményezhet a „mérce” kiválasztása is. Hiszen a *nemzetiségi irodalomtudomány* kifejezésben a *nemzetiségi* jelző nem a tudományos vizsgálódások, a kutatási eredmények minőségére, megközelítési szempontjaira utal, hanem a tudomány művelésének körülményeire. Továbbá: nemcsak a nemzetiségi irodalom történeti, elméleti, kritikai vizsgálatáról van szó, hanem a csehszlovákiai magyar irodalmárok tudományos tevékenységéről.

Az eredmények megítélésekor elsősorban a végzett munka színvonalát kell szem előtt tartanunk, hiszen a tudomány legújabb vívmányainak fölhasználása, modern módszertani eljárások ismerete, a módszerek alkalmazása egyaránt követelmény nemzeti és nemzetiségi körülmények között. Ha azonban az irodalomkutatói tevékenység szervezeti föltételeit vagy a nemzetiségi irodalomtudománnyal szemben

támasztott társadalmi igényeket is szemügyre vesszük, a mérleg pozitívumainak és hiánytételeinek számos olyan oka válik számunkra nyilvánvalóvá, mely független a kutatók fölkészültségétől vagy munkájuk színvonalától.

A kutatói kapacitás és a széles főladatkör ellentmondása talán a legsúlyosabb a szlovákiai magyar irodalomtudomány számára. Saját, viszonylagos autonómiával rendelkező irodalmuk fejlődéstörténete természetesen elsődleges fontosságú a szomszédos országok magyar irodalomtörténészei szemében, de éppen nemzetiségi irodalmuk specifikus helyzetéből következően vállalkozniuk kell az egyetemes magyar irodalom, a magyar nyelvterület irodalmán belüli kapcsolatok, továbbá összehasonlító irodalomtudományi témák vizsgálatára is. Mindehhez jól megalapozott elméleti háttérre, korszerű irodalomszemléletre van szükség.

Hogyan tud lépést tartani ezekkel a követelményekkel a szlovákiai magyar irodalomtudomány? — ez a kérdés vetődik föl először az olvasóban a pozsonyi Magyar Tanszék évkönyvét átlapozva. A Komensky Egyetem Bölcsészettudományi Karának fél évszázados, az önálló magyar tanszék megalakulásának két évtizedes évfordulója alkalmából rendezett tudományos szimpozion (1971-ben) anyaga jellegénél fogva ad módott általánosabb érvényű megjegyzésekre. Részt vett az ülészakon minden jelentős csehszlovákiai magyar irodalomtörténész, a fölolvastott referátumok egyike-másika azóta könyvben is napvilágot látott.

A pozsonyi szlovák egyetem főnnállása óta először kapott lehetőséget a Magyar Tanszék önálló évkönyv kiadására. Ismeretes, hogy a két háború közötti Csehszlovákiában a magyar nemzetiség, haladó szlovák és cseh értelmiségekkel együtt, hosszú harcot vívott az egyetemi magyar tanszék létrehozásáért. Csak részeredményeket sikerült elérniük, mert a magyar szeminárium előadói szlovák nyelven tartották meg a heti 9 óra foglalkozást. A magyar nyelvű tanárképzés és filológiai tanszék megszervezésére csak a fölszabadulás, illetőleg a nemzetiségi diszkrimináció megszűnte után nyílt lehetőség, 1951-től Sas Andor vezetésével a pozsonyi Pedagógiai Főiskolán, majd 1959-től az egyetemi bölcsészkaron. A csehszlovákiai magyar filológia további kutatóhelyei közül meg kell még említeni az 1960—61-től Nyitrán működő magyar tannyelvű pedagógiai főiskolai tagozat magyar tanszékét és a prágai Károly Egyetem magyar szakcsoportját. Összehasonlító irodalomtudományi kutatásokat folytatnak szlovák és cseh kutatók is, többek között a pozsonyi Irodalomtudományi Intézetben és a brnói egyetem bölcsészettudományi karán.

Ha figyelembe vesszük a nemzetiségi egyetemi és főiskolai oktatók egyéb területeken (oktatómunka, ismeretterjesztés, publicisztika) történő igénybevételét, könyvben belátható, hogy a főntiekben körvonalazott követelményeknek meglehetősen nehéz eleget tenni. 1948 után a kutatói utánpótlás biztosítása komoly akadályokba ütközött, a magyar értelmiség túlnyomó többségének kényszerű távozása hosszú ideig éreztette negatív hatását.

A „harmadvirágzás”, a szocialista Csehszlovákiában induló új nemzedék irodalomtörténészei a hatvanas években jelentkeztek számottevőbb munkákkal, elsősorban a két világháború közötti szlovákiai irodalom örökségének föltárásában (Turczel Lajos, Csanda Sándor) és a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok kutatásában (Csanda Sándor) értek el eredményeket. A legutóbbi fél évtizedben széleseedett a kutatói bázis, a tematikát tekintve is jelentős mértékben színesedett a kép, tanulmányok, könyvek születtek irodalomelméleti, stilsztikai kérdésekről, monográfia jelent meg Győry Dezső költészetének csehszlovákiai szakaszáról (Rákos Péter, Zsilka Tibor, Szeberényi Zoltán).

A jubileumi évkönyv anyaga jól példázza, hogy a föladatok és követelmények dilemmáit csak egyféleképpen lehet föloldani: kihasználva a nemzetközi kooperáció lehetőségeit. Együttműködve a cseh, a szlovák és a magyarországi kutatókkal. A termékeny tapasztalatcsereik alkalmai a horizontot tágíthatják, segíthetnek az ésszerűbb munkamegosztás kialakításában.

A magyar filológiai szimpozion anyagát tartalmazó kötet első részébe kerültek az irodalomtudományi dolgozatok (ismertetésünk célját szem előtt tartva le kell

mondanunk az értékes nyelvészeti rész bemutatásáról). Kolozsvártól Prágáig és Varsótól Budapestig lehetne meghúzni a résztvevők lakóhelyét jellemző földrajzi koordinátákat; képviseltették magukat a szimpozionon a magyar nemzetiségi szakemberek mellett magyarországiak, szlovákok, csehek, Balogh Edgár Romániából és a varsói Magyar Tanszék vezetője, Csapláros István.

Szám szerint a legtöbb tanulmány az összehasonlító irodalom tárgykörébe tartozik. *Sziklay László* a kelet-közép-európai irodalomkutatás elvi kérdéseiről értekezik, *Rudolf Chmel* a XIX. századi szlovák—magyar kapcsolatok kutatásának kérdéseivel, *Csanda Sándor* pedig a XVI. századi magyar és lengyel költői stílus párhuzamaival foglalkozik. A cseh—magyar irodalmi kapcsolatok kutatásának feladatait a brnói *Richard Pražák* elemzi, *Csapláros István* a magyar—szlovák viszony ábrázolását vizsgálja egy XX. század eleji lengyel regényben, *Jaroslava Pařiaková* a magyar, szlovák, cseh, lengyel romantika epikájának néhány tipológiai egyezését kísérli meg bemutatni. *Rákos Péter* egy gyakorlati probléma, a cseh olvasónak szánt magyar irodalomtörténet megírásának elméleti hátterét rajzolja meg.

Különbéféle szemléletmód, más és más módszertani eljárások, eltérő színvonal jellemzi ezeket a dolgozatokat, ugyanilyen tarka a szerzők nemzetiségi összetétele. Rögtön szembetűnik, hogy ebben a leggazdagabb anyaggal reprezentált témakörben mindössze két írás született csehszlovákiai magyar tollból, Csanda Sándoré és Rákos Péteré. A szlovákiai magyar irodalom két világháború közötti történetének egyes részletkérdéseivel foglalkozik tanulmányában *Görömbei András*, *Szeberényi Zoltán* és *Turczel Lajos*. Két nemzetiségi magyar irodalom kapcsolatának egy mozzanatát, Gaál Gábor és Fábry Zoltán barátságát idézi föl írásában *Balogh Edgár*. A magyar irodalom 1918 előtti múltjából csak egyetlenegy szerző, a nyitrai *Révész Bertalan* választott témát, Czuczor Gergely irodalomtörténeti értékelését vizsgálja. A nyelvészeti részbe került *Zsilka Tibor* tanulmánya (A XX. századi magyar irodalom statisztikai felmérése), úttörőnek számító próbálkozás a szlovákiai magyar irodalomtudományban.

A szimpozion „seregszemléje” és az utóbbi években megjelent publikációk első sorban két területen mutatnak hiányokat. Csanda Sándor tanulmányait kivéve csak elvétve találkozunk összehasonlító irodalomtudományi vizsgálattal. Nemcsak a hagyományosabb kapcsolattörténeti megközelítésre gondolunk, hanem a tipológiai párhuzamokat és eltéréseket vizsgáló kutatómunkára, szlovák—magyar, cseh—magyar viszonylatban, illetve az egész kelet-közép-európai régió szempontjából. Az összehasonlító szemlélet érvényesítése segíthetne a szlovákiai magyar irodalom „nemzetiségi sajátosságainak” tudományos igényű föltárásában is. Az elméleti meghatározáshoz ugyanis első sorban a nemzetiségi és a nemzeti irodalmak viszonyának jellegét kellene leírni, hiszen a nemzetiségi irodalom csak a nemzetihez képest definiálható. Keveset tudunk például közhelyektől eltekintve a nemzetiségi irodalom kapcsolatrendszeréről, kapcsolatainak funkcionálási módjáról, a „kívülről” — tehát ez esetben például a magyarországi vagy a szlovák irodalomból — érkező impulzusok befogadásának mechanizmusáról.

A másik terület, ahol kevés a kutatási eredmény, a magyar irodalom 1918 előtti története. Köztudomású, hogy irodalmunk milyen sok szállal kapcsolódik a mai Szlovákia területéhez, ennek a gazdag hagyománynak művelődés- és irodalomtörténeti föltárásában a jelenleginél jóval nagyobb részt kellene vállalniuk a szlovákiai magyar szakembereknek. Két esztendeje látott napvilágot *Sas Andor* posztumusz könyve a reformkori Pozsonyról (*A koronázó város*), az ő vállalkozásához hasonlóra, úgy tetszik, egyelőre kevés a kilátás. A hatvanas években gyors ütemben korszerűsödött az irodalomtudomány a szocialista országokban, ezek a változások csak fáziskéséssel jutottak el a szlovákiai magyar irodalomtudomány műhelyeibe; a horizont további tágítása, a módszertani eszköztár szélesítése az előrelépés lényeges föltételei.

Tulajdonképpen tudományszervezési kérdés, hogy a kutatói utánpótlás folyamatosságának biztosításához kevés a publikációs lehetőség. Azért is „esemény” a Magyar Tanszék kötete, mert egyébként a szakkutatási részeredmények vagy az Irodalmi Szemlében látnak napvilágot, vagy pedig szlovákul, csehül, illetőleg ma-

gyarországi szakfolyóiratokban. Sokat segítene, ha a Madách Kiadó valamilyen formában (évkönyv, rövidebb terjedelmű füzetek) módot találna a társadalomtudományi kutatások támogatására.

A legtöbb eredményt a két világháború közötti szlovákiai magyar irodalom kutatásában könyvelhetik el a kutatók. A korszak irodalmi életét, a kisebbségi irodalom fejlődési föltételeit bemutató úttörő vállalkozás Turczel Lajost dicséri (*Két kor megszgyénjén*, 1967), az egyes alkotókról Csanda Sándor készített portrészorozatot (*Első nemzedék*, 1968). Azóta Györy Dezső költészetéről olvashattunk monográfiát (Szeberényi Zoltán: *A vox humána poétája*, 1972), Kováts Miklós pedig úttörő munkát végzett a dráma- és színháztörténet föltárásában (*Magyar színjátszás és drámai irodalom Csehszlovákiában 1918—1938*, 1974). Ebbe a sorba tartozik Popély Gyula művelődéstörténeti tanulmánya is. Tárgyválasztását tekintve leginkább Dallos István emlékiratához (*A Híd vallomása*, 1969) hasonlítható vállalkozása. Míg azonban a nyitrai Híd kiadói és irodalmi társaság története lényegében az egyik résztvevő szubjektív visszaemlékezése a birtokában levő dokumentumok fölhasználásával, a fiatal irodalomtörténész csak saját kutatásai által föltárt anyagra számíthatott.

Módszerében, szemléletében tanárának, Turczel Lajosnak az útját követi. A nemzetiségi kultúra egyik jelentős intézményének, a köznyelv által Masaryk Akadémiának nevezett Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaságnak a történetét mutatja be. Jellemző példát választott. A Masaryk Akadémia megalakulása, működése ugyanis magán viseli a kisebbségi kór, a morbus minoritatis szinte minden tünetét. Masaryk államelnök ajánlott föl 1930-ban a nyolcvanadik születésnapjára létesített húszmillió koronás alapból egymilliót egy magyar kulturális társaság céljaira. Hogy a széthúzás, a pártérdekek ütközése, a burzsoá csehszlovák államhatalmat gátlástalanul kiszolgáló aktivisták karrierizmusa miként tette működésképtelenné ezt az ígéretes intézményt — röviden ez Popély Gyula tanulmányának „cselekménye”. Erénye munkájának, hogy nem elégedett meg a korabeli sajtó (nemzetiségi, szlovák, cseh, magyarországi stb.) földolgozásával, hanem kutatókat végzett a pozsonyi Állami Központi Levéltárban is. (Itt említenem meg, hogy a 16. lapon idézett Magyar Kisebbség nem Kolozsvárott, hanem Lugoson jelent meg.) A rendőri jelentésekből kirajzolódik előttünk a nemzetiségi elnyomásra berendezkedett burzsoá hatalmi apparátus kifelé eltakart brutálisabb arca.

A Masaryk Akadémia intézményes és anyagi lehetőségeit csak részben tudta kihasználni; tevékenységének pozitív oldalához tartozik, hogy számottevő anyagi támogatást nyújtott a szlovákiai magyar irodalmároknak, művészeknek, tudósoknak, megjelentetett két folyóiratot, a Magyar Figyelőt és a Forumot.

A tanulmány legjelentősebb érdeme, hogy következetes tárgyilagossággal próbált eligazodni a sokféle korabeli elfogultság között, sikerült olyan nézőpontot találnia, ahonnan nem kap idillire festett színt a Masaryk Akadémia körüli egyetlen nemzetiségi érdekcsoport sem. „Egyformán hibáztatjuk mind az aktivista, mind az ellenzéki magyar csoportokat, mivel nem voltak képesek önzetlenül, tehetségük teljes bevetésével a szlovákiai magyar kultúra felvirágoztatásán munkálkodni” — olvassuk az *Összegezésben* (110—111. l.). Ugyanez az elfogulatlan szemlélet ad differenciált képet az állami szervek, a különféle pártállású szlovák sajtó, a rendőrség reagálásairól is.

Az első két fejezet az alakulás előzményeit és a társaság megalakulásának körülményeit tárgyalja, természetesen a legterjedelmesebb az Akadémia 1931 és 1937 közötti működését bemutató fejezet. Keveselljük a befejező, értékelő fejezetet, terjedelmében és tartalmában is. Úgy érezzük, óvakodott a szerző a bemutatott anyagból általánosabb érvényű következtetéseket levonni. Popély Gyula tanulmányáról összegezve elmondhatjuk: fontos ismeretekkel gazdagítja tudásunkat a szlovákiai magyarság kultúrtörténetéről, jelentős részeredmény a korszak egészéről készítendő szintézishez.

KISS GY. CSABA